

Basó

Basó nem csak az Edo-kor és Japán, de a világirodalom halhatatlanjainak egyike. Kultúrtörténeti jelentőségéről, a haiku műfaji kibontakozásának lényeges állomásairól – amelynek oroszánrészre kapcsolható személyéhez –, irodalomelméleti fejtegetéseiről könyvek százait írták; nem feladatunk és nincs módunk áttekintő összegezésre. Verseivel elsőként angolul ismerkedhettem meg és az átültetésekkel kapcsolatban lassan megtapasztaltam, hogy többnyire lényegbevágó félreértés formálja a Mestert illető fordítói percepciót. Haikuja jobbára elveszíti jellegzetes élet, mintha japán kardacélból szösszentének távol-keleti szuvenírt. Ezt a fordítói attitűdöt feltehetően az a Japánnal kapcsolatos általános téveszme formálja, hogy ott a dolgok egzotikusan kellemdúsak, az emberek kifogástalanul udvariasak, és általában minden mosolygósan, idillin muzsikál – ekként mi sem természetesebb, hogy a haikut is a japán kellem inci-finci tömörített frázisának képzeljük.

Nos, nem szabad elfeledni, hogy a képlet messzemenően nem ilyen egyszerű. Nem célunk és nem is térhetünk ki vérszél véresebb polgárháborúk, samurájok és kamikázék, mézárások, harakiri és tinédzser öngyilkosságok számadataira, bizonyítandó a japán lélekre igencsak jellemző hajlíthatatlan keménység jelenlétét. Am fontos arról szólnunk, hogy verselésük tekintetében az Edo-kori irodalomkritika megalkotta a *maszuraoburi* (益荒男振り) és a *taojameburi* (手弱女振り) elméletet, amelyre a *dzsiszei* kapcsán kitértem már. Saját – szubjektív – versolvasói véleményem szerint számos szerzőnél éppen a kettő együttes léte okozza a nélkülözhetetlen drámai feszültséget, sőt a különlegesen kifinomult egyensúlyt a már-már szentimentálissá váló túlérzékenység és a művészetek gyakorlásához önmagában ugyancsak aligha alkalmas, jéghidegen precíz kiszámítottság között. Basó pompás példa arra a nőiesnél is bársonyosabb érzékenységre, amit egy Iga Ueno-i ex-samuráj gránitkeménységével ötvöz életében, gondolatiságában és kivált haiku-jában. Olyasféle túlélesen exponált antagonizmus ez, amely létesszenciája a legtöbb jó haikunak. Csupán tizenhét mora jut a teljesség megragadására, akár egy látszólag jelentéktelen momentum vagy életkép leírásául. Nincs helye sem töltelékszavaknak, sem hamiskás érzéseknek, édeskedésnek. A teljesség ellentmondásából és meghaladásukból épül. A szöveg a benne szereplő szavak értelmét messze meghaladó meta-üzenetet kell hogy sugalljon (*jodzsó* 余情), ezt Basó is hangsúlyozta, amiként előtte számosan a japán kritikátörténetben.

Tekintsünk meg két haikut a Mester remekei közül:

古池や蛙飛びこむ水の音

Furu ike ja / kavadzu tobikomu / midzu no oto

(rég/öreg // tó // partikula // béka // v.mibe beugrik // víz // birtokos partikula // hang)

Ős öreg tóba
magát veti egy béka:
csobbanó vízhang.
(1686)

Basó meglehet leghíresebb haikuja, egyike a legkevésbé poétikusoknak és legnehezebben fordíthatóknak. Az állítás utóbbi részét különösen indokolja, hogy az európai verselésben nem szoktuk meg a verbális önmegtartóztatás ennyire kínzón dísztelen pucérságát, a versszöveg a-poétikusságát. Ez a tizenhét szótag még a hagyományosan minimalista Japánban is ostromolja a befogadói határokat, ami részben okává válhatott elhíresültségének. Sokan tettek róla, hogy a keserű pirula könnyebben menjen le a torkokon. Így gondolhatta Kosztolányi is:

Tó

Öreg halastó szendereg a langyos
Magányba némán... Most beléje cuppan
Loccsanva, egy loncsos varangyos.

Nem tisztünk Kosztolányi műfordítói kritikája, ám tény, hogy versikéjének kevesebb köze aligha lehetne az eredetihez. Ha elképzelnénk átültetve japánra, aligha feltételezhetnők, hogy bármely értékéért akár ismertté, sőt híressé válhatna. Am a fordítás szecessziós locsogása jól mutatja, mennyire nehéz lett volna a japán vers kopár eszköztelenségét megemészteni akkoriban. Mára – hála a globalizációnak is – ezen feladat, bár nem könnyű, mégis lényegesen egyszerűbb.

A haiku fonetikus olvasata alatt közöltük a nyersfordítást, így bárki könnyebben képet alkothat a textus milyenségéről. Illetve a mora/szótagszám-feltételek ismeretében próbálkozhat saját változat létrehozásával. Ehhez azonban nem elegendő a szavak jelentésének szótári ismerete, hiszen érteni kell, pontosabban: szükséges valamennyire tisztában lenni azzal a kulturális, vallásfilozófiai – ekként folytathatnánk – kontextussal is, amelynek terébe ezek a szavak, s a képek becsobbantak.

Az öreg tó az időtlenséget jelöli, valamit, ami mintegy a végtelenség hátterét nyújtja; szembeállít a véges múlandóval. Az illékony létű, „fiatal” és a tóhoz hozzáöregedni sohasem képes: egy béka, amely ebben a haikuban igei dialógust (*bele-ugrik*) indít az őt körbevevő univerzummal, jelesül a tóval. Bármily kicsiny és jelentéktelen is a béka jelenléte a vén tóhoz

képest, utóbbi nem teheti, sőt képtelen az aktust válasz nélkül hagyni. Amiként ítéletmentesen visszatükrözi a hold ráeső sugarait, akként reflektálja a béka mozdulatát is. Béka és tó duettjének a hangja – egy csobbanás – megrezegteti a mindenséget, miközben a tó minden irányába hullámgyűrűk tömegét indítja. Mérföldtől fontos filozófiai diskurzus hallgatójává válik a befogadó, hiszen tizenhét mora keretében részt kap a buddhai alaptanításból. Ok és okozat, valamint minden létező összekapcsoltságának törvénye éppen a 21. századi olvasó elméjében csobbantja a gondolat és az érzések el nem ülő, csupán folyamatosan átalakuló hullámait.

閑さや岩にしみ入蟬の声

Sidzukesza ja / iva ni simiuru / szemi no koe

Simuló csendben
sziklát is átszűrő
kabócasírás.
(1689)

Ez a haiku is jól tükrözi a fent mondottakat. A végtelent a parányival, a végessel állítja szembe. A mindent elnyelő primordiális csendben, amely maga lehet a semmi – *kú* 空 –, egy szikla keménységével néz farkasszemet a kérészlétű bogár: egy kabóca. Nem pusztán azonos síkon, palettán egzisztál vele – mert odahelyezték –, hanem parányi léte teljes heroizmusával szembeszegül. Magasan zengő énekkel. És a szikla megroppan, a mulandó hang keresztüldöfi a hozzá képest gigászi múlhatatlant.

Ilyen lélek Basóé és a basói haikué: „nőies” hiperérzékenység gyémántkemény, „macsó” magon – a *maszuraon*. Nem jut helye édeskedésnek.

Basó-átültetések

石枯て水しぼめるや冬もなし

Isi karete / midzu sibomeru ja / fuju mo nasi

Hervadt kövek közt,
lohadt vizek csorgása:
tél sincs valahogy.
(1680)

海くれて鴨のこゑほのかに白し

Umi kurete / kamo no koe / honoka ni sirosi

Sötétlő tenger.
Vadkacsák rikoltása:
halványan felfehérlik.
(1684)

瓶わるゝ夜の氷のねざめ哉

Kame varuru / jo no kóri no / nedzame kana

Megroppant korsó:
az éjszaka jegére
felpattant szemem.
(1686–87)

こがらしや頬腫痛む人の顔

Kogarasi ja / hoho bare itamu / hito no kao

Fagyos téli szél:
fájdalmasan duzzadtak
az emberarcok.
(1690)

しほれふすや世はさかさまの雪の竹

Siorefuszu ja / jo va szakaszama no / juki no take
(Hóról: valakinek, aki elvesztette gyermekét)

Súlytól hajlottan,
fejtetón áll a világ:
hó ül a nádton.
(Cca. 1666)

初霜や菊冷初る腰の錦

Hacu simo ja / kiku hieszomuru / kosi no vata

Itt az első dér.
Elfagyó krizantémok,
sál a derékon.
(1690)

行雲や犬の欠尿むらしぐれ

Juku kumo ja / inu no kakebari / murashigure

Vonuló felhő
kutyaként permetezi:
az őszi esőt.
(Ca. 1680)

なに喰て小家は秋の柳陰

Nani kúte / koie va aki no / janagi kage

Mit esznek vajon
kopott fűzárnyak alatt
a csöpp kunyhóban?

秋深き隣は何をする人ぞ

Aki fukaki / tonari va nani o / szuru hito dzo

Ősznek a mélye:
vajon amott a szomszéd
mit csinál, hogy él?
(1694/09/26)

此秋は何で年よる雲に鳥

Kono aki va / nan de tosi joru / kumo ni tori

Ezen az őszön
valahogy aggság ront rám.
Felhő madara.
(1694/09/26)

胡蝶にもならで秋ふる菜蟲哉

Kocsó ni mo / narade aki furu / namusi kana

Lepkéné nem vált
az elagguló ősszel:
egy pille csupán.
(1689)

見るに我もおれる計ぞ女郎花

Miru ni ga mo / oreru bakari dzo / ominaesi

Csak rápillantok
s érzem kicsi vagyok:
sárga loncvirág
(1676)

しら菊の目にたてゝ見る塵もなし

Siragiku no / me ni tatete miru / csiri mo nasi

Fehér krizantém
akárhonnét szemlézzem:
oly makulátlan!
(1694)

菊の香や奈良には古き仏達
Kiku no ka ja / nara ni va furuki / hotoketacsi

Krizantémillat:
Narában tömérdek
ősöreg Buddha.
(1694)

朝茶のむ僧静也菊の花
Asza csa nomu / szó sidzuka nari / kiku no hana

Teázás reggel,
elhalkult szerzetesek:
nyit a krizantém.
(1690–91)

風色やしどろに植る庭の萩
Kadze iro ja / sidoro ni ururu / niva no hagi

Szeleket fest át
a szanaszét ültetett
bokorhere raj.
(1694)

色付や豆腐に落て薄紅葉
Irodzuku ja / tofu ni ocsite / uszu momidzsi

Színe mint mélyül!
Tofura hullott, őszi,
fakó levélke.
(1678)

文ならぬいろはもかきて火中哉
Fumi naranu / iro va mo kakite / kacsú kana

Nem szóvirágok!
Elenyésznek színei:
lángok közt avar.
(1675 előtt)

床に来て躰に入るやきりぎりす
Toko ni kite / ibiki ni iru ja / kirigiriszu

A fekvőhelyen
tücsökcirpelés olvad
a horkolásba.
(1694)

白髪ぬく枕の下やきりぎりす
Siraga nuku / makura no sita ja / kirigiriszu

Ősz szőrszálakat
tépdesek. A párnánál
egy tücsök hangol.
(1690)

よの中は稲かる頃か草の庵
Jo no naka va / ine karu koro ka / kusza no iori

Kinn a világban
épp a rizst takarítják?
Remetekunyhóm.
(1685–87)

佛や姥ひとり泣く月の友
Omokage ja / uba hitori naku / cuki no tomo

Megkísért egy arc:
vénasszony sír magában.
Holdnak barátja.
(1688)

牛部屋に蚊の聲よはし秋の風
Usi beja ni / ka no koe jovasi / aki no kadze

Az istállóban
gyöngülő szúnyogdöngés:
őszi szél támad.
(1691)

物いへば唇寒し穠の風
Mono ieba / kucsbiru szamusi / aki no kadze

Bármit mondanék
odafagynak ajkaim:
őszi szélroham.
(1691)

見送りのうしろや寂し秋の風
Miokuri no / usiro ja szabisi / aki no kadze

Búcsúzás után
az őszi szél magánya
hátunkon sziszeg.
(1690–91)

此道や行く人なしに秋の暮
Kono micsi ja / juku hito nasi ni / aki no kure

Erről az útról
elvesztek az utazók:
őszi alkonyat.
(1694)

野ざらしを心に風のしむ身哉

Nodzarasi o / kokoro ni kadze no / simu mi kana

Réten hervadt csont.
Szívembe egy szél repeszt:
beleborzongok.
(1684)

夏草や兵共がゆめの跡

Nacukusza ja / cuvamono domo ga / jume no ato

Nyári fű csörög:
harcosok álmaiból
ez maradt csupán.
(1689)

夕顔や酔てかほ出す窓の穴

Júgao ja / jóte kao daszu / mado no ana

Fehér tökvirág.
Ittas arcát mutató
nő egy ablakban.
(1693)

頓て死ぬけしきは見えず蝉の聲

Jagate sinu / kesiki va miedzu / szemi no koe

Nemsoká meghalsz –
semmi jel nem mutatja.
Kabócazúgás.

vagy:

Nemsoká meghal.
Mégse mutatja jelét.
Kabóca hangol.
(1690)

城あとや古井の清水先問む

Siro ato ja / furui no shimidzu / madzu tovan

Egy vár romjai:
forrásának friss vize
ősidőkről regél.
(1688)

雲の峯いくつ崩れて月の山

Kumo no mine / ikucu kudzurete / cuki no jama

Csúcsain felhők
szakadnak foszlányokra:
holdsütött hegyek.
(1689)

衰や齒に喰あてし海苔の砂

Otoroi ja / ha ni kui atesi / nori no szuna

Korom hangja zúg:
fogaim közt homokszem,
tengeralgából.
(1691)